

Bjørn Hemmer om Gabriel Scott II

Av Kirsten og Thor Einar Hanisch

I en serie på tre artikler har vi gledet av å presentere UiAs unike litteraturvitere, professor Bjørn Hemmers refleksjoner om Gabriel Scott og hans forfatterskap for Treskopostens lesere. Kilden for alle er hans betydelige bidrag om Scott i “Agder, Bygd og by i Norge, Gyldendal 1977”, som vi trekker på med forfatterens tillatelse. Første artikkel sto i februarnummeret 2018.

Ifølge Bjørn Hemmer spenner Gabriel Scotts forfatterskap over et større register enn noen annens i Den sørlandske dikterskole. Han er nyromantiker og nyrealist, hjemstavnsdikter og barnebokforfatter, lyriker, dramatiker og episk folkelivsskildrer, folkelig humorist og religiøs mystiker. Men først og fremst er han den som har sin diktning røtter dypest og mest varig i Sørlandets jord.

I denne sommerens sekvens er Bjørn Hemmer i særlig grad opptatt av prosessen: Gabriel Scotts utvikling som dikter. Hemmer karakteriserer hans første forfatterperiode som nokså blek og iallfall tilsynelatende uten noe dypere personlig livsinnhold. Også hans første forsøk på å utnytte sørlandsk stoff, er preget av utvendighet og distance. Han er i sine “læreår”.

Bare på ett område står han allerede tidlig nær sitt eget miljø: I barnebøkene. Det er spesielt tydelig i “Trip. Trap. Træsko” (1902), som nettopp bygger på erindringer og det selvopplevde i barndommen i Høvåg. Flere litteraturhistorikere har pekt på at Scotts barnebøker er langt mer realistiske enn de bøkene han ellers skrev i samme periode. Sonja Hagemann sier for øvrig at “Trip. Trap. Træsko” er den boken som tydeligst markerer et skille i den norske barnelitteraturen, med sin realisme og sin muntre og lette tone. Også i bøkene om Hollænder-Jonas går Scott tilbake til det sørlandske miljø. Jonas har et nært, konkret forhold til naturen og til fiskerens liv på kysten, - Scotts barnebøker rager høyt i vår litteraturhistorie og i mange barnegenerasjoners bevissthet. Men forfatteren karakteriserte selv den perioden da han skrev dem, som sine læreår. Det kan være riktig nok når det gjelder hans bøker for voksne. Barnebøkene hjalp ham imidlertid å finne veien hjemover – og ut av det noe diffuse nyromantiske landskapet. Men interessen for barnet og det barnlige sinn lever videre i Scotts forfatterskap langt utover den tiden da han avslutter sin diktning for barn. Det er en av de ubrudte linjer i hans forfatterskap, og en av de tydeligste.

Samtidig med at Scott slutter å skrive for barn, legger han også for alvor nyromantikken bak seg. Og han går inn i sin beste periode som dikter.

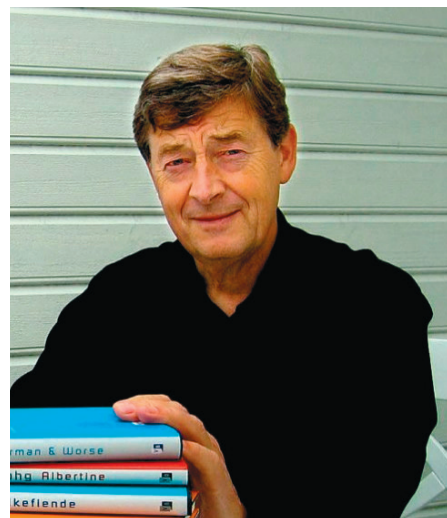
I trilogien “En drøm om en drøm” har Scott skildret en dikters utvikling, og Finn Eggens vei minner påfallende om Scotts egen. Finn Eggen kjemper lenge for å gi sin diktning et personlig stempel, gjør den til resultat av et møysommelig innvunnet livssyn. Alt det han skaper, er foreløpig preget av tomhet, “en utvendig kunst”, tenker han selv, “farget av stemning og lyrisk følelse” (“Sommeren”). Etter hvert merker han likevel at han modnes som kunstner, og det skjer gjennom en inderliggjørelse av forholdet til barndommens rike:

“Barndomsegnen var i ferd med å bli den sinnets dype og varme gromuld, det evig sprudlende og uuttømmelige oppkomme, som er menneskets og kunstnerens største rigdom.” (“Sommeren”).

I Scotts eget forfatterskap kan man nok finne vise varsler om at han er på vei hjemover allerede i sine “læreår”. Barnebøkene er nevnt og “Jagtjournalen. En bog om havet, kysten og skogene” (1901) vitner om at han har fått øynene opp for det enkle daglige liv, både ved kysten og inne på heiene, Og han har begynt å få innblikk i naturens skjulte sider, dens hemmelige budskap. Det er ellers mye som minner om Thomas Krag i denne boken.

- I diktsamlingen “Sverdliiljer” fra 1912 finnes et dikt som tyder på at forfatteren er kommet hjemstavnens enda nærmere. Det er sangen om “Agder” – eller “Vestland” som den først het – en slags parallell til Vilhelm Krag’s “O, Sørland, du min moderjord”.

Men det er ellers først i 1915 Gabriel Scott for alvor er kommet tilbake til sitt Sørland, med dets tradisjoner og landskap. Og det er nettopp Høvåg han vender tilbake til dette året med “Jernbyrden”. Denne romanen og fortsettelsen “Enok Rubens levnedsløp” (1917) danner den “Saga om Fædrelandssind” som Scott lar kirketjener Martin Eidjord i Høvåg fortelle. Handlingen begynner i 1768, den dagen Jan Vibe første gang viser seg i sognet med grunnstenen fra slektsgården på en kjerre. Jan er en kjempe og en nyrydningsmann, i vår litteraturhistorie en forløper for Hamsums Isak Sellanraa. Jans barske vesen er nå helst av ytre art, for han er en av de mange Scott-skikkelser som møter verdens ondskap med den naives forsvarsløse god-

Bjørn Hemmer

Gabriel Scott

troenhet. Men han har styrke til å bære ondskap og motgang. Gradvis vinner han da også sine nye sambygdingers respect: “Gaa til Jan Vibe ... han sier ikke nei!” – er folks råd til den som er i nød. Og selv om Jan mange ganger får friste harde vilkår – “jernbyrden” – så viser han hver gang at han er av det rette slaget, at han har fedrelandssinnet som ikke setter sitt eget først, men hensynet til fellesskapet. Nestekjærlighet er den dyd som kirketjeneren – og Scott – prediker i denne romanen. Det episke høydepunkt i verket er bygd på en historisk straffesak mot to unge søstre. Anne og Alet, i Øyestad ved Arendal. Janror den lange veien til retterstedet for å forsøke å redde de dødsdømte, og i skildringen av denne ferden er det en rekke konkrete glimt av kystlandskapet.

“Enok Rubens levnedsløp” har langt mer av en historisk kjerne. Som nevnt tidligere er det Lofthuus-opprøret Scott her lar sine personer delta i. – I begge disse bøkene er Sørlandsnaturen en viktig bakgrunn for handlingen. Men først i Scotts neste bok, “Kilden eller brevet om fiskeren Markus” (1918) blir selve naturopplevelsen et hovedmotiv. Også dette er en skildring fra Sørlandskysten, fra et sted ikke langt fra Lillesand.

Når Gabriel Scott kom til å orientere seg mot hjemstavnen, har det nok sammenheng med det som også var Finn Eggens (og dessuten Vilhelm Krag's) dikterproblem: nyromantikerens mangel på et personlig livsinnhold som kunne gi diktergjerningen virkelig og varig liv og innhold. Scott søker, som så mange av tidens forfattere, sine nye verdier i den hjemlige tradisjon, i historien og i folkets enkle liv. Hos Krag var det tydelig at denne utviklingen også hadde sin bakgrunn i en personlig krisestemning, følelsen av å ha lidd nederlag i møtet med menneskene. Også hos den unge Scott er det ensomhet og melankoli, men det virker mer som litterær mote enn hos Krag. Det ser derfor ut til at det som har betydd mest for ham, er både 90-årenes opplevelse av krise og hjemløshet – og den nye bølge av krisestemning som den første verdenskrig utløste. Krigen kan ha virket som en tilskyndelse til å se seg om etter nye verdier å tro på i en for menneskeheten nedverdiggende tid. – Store deler av “Jernbyrden” utspilles mot en bakgrunn av nød og krise, i en del av verket er det også krig utenfor landets grenser. Og “Kilden” foregår under verdenskrigen. Markus leser en sjelden gang om den i avisen.

Men ellers er “Kilden” en bok som helt igjennom ånder av fred, kanskje er det den fredeligste bok i vår litteratur. Det finnes nok savn, sykdom, nabolid, ondskap og falsk pietisme i den lille Sørlandshavnen der Markus hører hjemme. Men gjennom dette landskapet vandrer – eller ror – den enkle og nøysomme fiskeren Markus, en “sørlending” og et menneske etter dikterens sinn. En vismann i all sin enfoldighet, et barnesinn som åpner seg for naturens skjønnhet og tanken om at alt dette vakre og fullkomne må ha et opphav, en kilde. Naturopplevelsen er Markus' vei mot det usynlige bak det sannsbare, hans sinn er vendt både mot evigheten og mot øyeblikket. – I “En drøm om en drøm” finnes denne karakteristikken av dikteren Eggen, og den passer både på Markus og på Scott selv i denne fasen av hans forfatterskap: “...det var en naturfølelse i ham som likesom bar hele hans vesen og var den dype undertone i det, en mystisk preget naturtilbedelse.”

Markus opplever det slik – der han går og strever med sin lille drøm om en beskjedne hage utenfor huset: “Imens blev det sommernatt vidt omkring, det skumret i sundet, det tystnet i havnen. Fuglen forstummet ute på holmen, det timelige gikk likesom til ro. Selv tiden opphørte å være til, når Markus omsider så op ifra Jorden, møtte han selve det eviges blikk. Det hadde listet sig inn på ham uten at han hadde merket noe til det, det stod og så på ham alle steder og gav akt på arbeidet hans. Det var ikke til å forstå, men enda han stod der ganske alene, var det som her var en vennlighet om ham, ja som

Gabriel Scotts sønnesøner, brødrene Helge og Arne Scott i døråpningen til Maagereiret 17. juni 2017

han stod og blev ett med noe som vilde ham usigelig godt.”

“Kilden” har noe av mytens, eventyrets og legendens preg – og det skyldes ikke bare at Markus er fisker og, som det lyder i boken, fremdeles knytter sine masker slik man gjorde det på Kristi tid og setter sine garn som disiplene gjorde i Genesaret sjø. Det er også fordi “Kilden” er bygd på drømmen om det enkle og nøysomme liv, det gode liv. Til grunn for denne drømmen ligger en forestilling om at noe vesentlig er gått tapt på utviklingens vei, noe elementært og ufordervet i menneskets liv og sinn. Markus' sinn har ikke tatt skade, heter det, derfor kan han oppleve lykken i tilværelsen. “For lykken er en sindets evne”, og “nøysomhetener lykkens vugge”. Markus lever i tilværelsens store sammenheng og er tilfreds med alt; hank an også bære fattigdom og tuberkulose, ja, han finner en Herrens mening i det også. På mange måter er “Kilden” også en forløper for det forsvar for skaperverket som Scott skulle komme til å levere noen få år senere i “Det gyldne evangelium” (1921).

“Kilden” er altså bygd på en drøm om idyllen midt i en vond verden. Romantikk? – Selvsagt er det det, virkelighetsflukt også. Men Scott har klart å lage en storlinjet prosalyrisk diktning av denne romantiske drømmen, enkel og storslått på en gang. Og med en klangbunn av stillferdig humor i flere partier. Men det er ikke bare romantikk og idyll. Scott lar romantikken balanseres av en god porsjon realisme. For Markus er ingen upraktisk naturmystiker og religiøs grubler. Han er fisker, opptatt av døgnets tusen små gjøremål. Det som gjør “Kilden” til en så spesiell bok, er kanskje nettopp forfatterens balansering av det idylliske og det strengt saklige, legende og virkelighet:

“Et menneske kommer til verden, det vandrer rundt i en ham av støv, det lever og spreller og strir en tid, det trekkes med sykdom og urett og savn. Så dør det og går i glemme og blander sitt støv stille med jordens. Markus står det kanskje på brettet, hvad for en Markus var det?”

Det er langt fra noen tilfeldighet at Scott har valgt en Sørlandsidyll som ramme for denne drømmen om det gode liv. (Stedet skal for øvrig ha Brekkestø som forbilde, et av de stedene som stod dikterens hjerte nær, og som han selv mente å ha "oppdaget".) I sin store artikkel om Sørlandet i "Norge vårt land" skildret Scott senere det han fant karakteristisk for landsdelens natur:

"Så nakent det kan se ut om vinteren, så barskt og goldt landskapet kan virke, så yppig, så vennlig er det om sommeren. Det er kommet noe innsmigrende til, noe stillferdig og ydmykt og drømmende som det er vanskelig å finne uttrykk for. Ordet idyll faller en på tungen – idyllen skal jo ikke være tidens lengsel og heller ikke falle i tidens smak, iallfall ikke etter litteraturen å dømme, men kanskje er det annerledes i virkeligheten."

I "Kilden" hadde han selv fremstilt, gjennom skildringen av Markus' liv og landskap, det som han i artikkelen har vanskelig å finne uttrykk for: det stillferdige, ydmyke – og idylliske. Menneske og miljø står i "Kilden" i det intime forhold til hverandre, slik tilfellet ofte er i hjemstavnsdiktningen.

Det er ikke verden det er noe galt med, men menneskene. Dette er gjennomgangstemaet i "Kilden". Det er en humoristisk, legendepræget beretning om St. Peters "etterprøving" av skaperverket. Han synes det er mangt som tyder på at Vårherre har gjort dårlig arbeid, og han vi bevise dette ved å dra tilbake til menneskenes verden. St. Peter får Vårherre med på en vandring nede på jorden, men gang på gang må han innrømme at roten til alt ondt ligger i mennesket selv. Det er teodicéens klassiske problemstilling: Hvorledes kan man forklare og forsvare at det finnes så mye vondt i en verden skapt av en allmektig og kjærlig Gud? – Noe nytt tilføyer Scott ikke denne debatten, men det kan være av interesse å legge merke til at forfatteren her viser seg som en like stor rasjonalist som han i andre av sine verker er naturmystiker.

Mot slutten av sin vandring har St. Peter og Vårherre opplevd menneskenes forsøk på å utrydde hverandre i krigen, og de drar deretter opp i høyden mot "en uendelig ro, bergenes stillhet, stjernenes fred". Her opper møter de en gruppe sauegjeterere som deler sitt fattigslige måltid med de to vandrerne. Hyrdene blir stående som idealet i boken, de representerer nøysomheten og nestekjærligheten, som er menneskeslektenes eneste håp: "De sat der og var som en broderkjede, den første begyndelse (...)."

I "Stien eller Kristofer med kvisten" (1925) er Scott igjen i sauegjeterernes selskap, langt inne på de sørlandske heier. Kristofer er en ny utgave av Markus, barnet med det åpne ufordervede sinn som møter livets ondskap uten å ta skade av det. Og Kristofer

klarer å reise seg igjen, han vinner fred og lykke oppe fjellet – i nær kontakt med naturen og guddommen. Også han bærer "jernbyrd" og består prøven: "Slik huglagde Kristofer livet, enda livet knegik ham haardt."

En åndstypen som er beslektet med Markus og Kristofer er Even, hovedpersonen i "Helgenen" (1936). Men han er mer av en kristen mystiker, mindre av en naturmystiker enn sine "forgjengere". Som så ofte, bygger Scott på et visst historisk stoff i denne romanen, historien om en synsk mann som levde for lenge siden i Sør-Audnedalen. "Helgenen" viser nok en gang de karakteristiske trekk ved Scotts diktning idet boken både er en legende og en realistisk historisk roman fra det 18. århundre. Scott regnet selv denne romanen som sitt hovedverk, og den sammenfatter flere av de ledende motiver og tema i forfatterskapet. Det gjelder både forkynnelsen av nestekjærligheten, angrepet på de doktrinære prestene og troen på at barnet er det egentlig menneskelige i mennesket. Derfor gjelder det å bevare barnet i seg: "... bevare det uskadd i seg som den livgivende kilde i sinnet, midleren mellom skapningen og skaper, mellom støvet og stjernen over."

I tredje og siste bidrag til Treskoposten fra professor Bjørn Hemmer, som kommer på i februarnummeret for 2019, vil vi lese at det var realisten i Scott som reddet hans diktning om barndomslandet fra å bli bare "en drøm om en drøm". Men det må også føyes til at hans egenart som dikter er at han midt i en tid preget av kriger, industrialisering, proletarisering og skjerpede klassekonflikter, vågde å bekjenne sin tro på "romantikens foraktede blå blomst", som har sin rot i menneskenes lengsel og er evig som lengselen selv ("En drøm om en drøm"). – Samtidig kan hans diktning sees som et svar på tidens krise: Han peker på medmenneskelighet og nestekjærlighet som det som kan redde verden. Selv om han er hjemstavnsdikter, hører han også hjemme i den store generasjonen av nyrealister i vårt land (Undset, Duun, Falkberget o.a.).

Vet du at

- De glade sørlandstrubadurene Ellefsen og Bendiksen sang og spilte "Tre søte Småbarn" og "Reinert med beinet" (inspirert av Gabriel Scott) under Høvåg museums- og historielags årlige basar på Sandøya i Gamle Helle-sund 21/7
- Barkefletteren var temaet Ingjerd ga til beste da Austre Moland Bygdekvinnelag besøkte Høvåg bygdekvinnelag 7/6
- Besøk med dobbeltime om "Tripp Trapp Tresko" ved Ingjerd Modal og Vibeche Grødum på Høvåg skole. Johnny Nyhus instruerte barna i kunsten å bore i fjell med handbør og feisel 30/5
- Anders Bjørnholmen kåserte om Scotts liv og forfatterskap i Startseniorgruppe på Sør Arena 24/4
- Det gjorde Anders også i Tveit Historielag 22/3
- Vibeche og Ingjerd hadde dobbeltime om "Sølvfaks" på Høvåg skole 14/2
- Det var fullsatt sal på Hotel Norge i Lillesand da Audnedal historielag hadde stort arrangement med tema "Stien", der Scott Selskabets Harde hadde regien på enestående vis 4/2
- Det var også fullsatt storsal i Oddernes Menighetshus da Ingjerd kåserte om "den lune humor i Scotts bøker" og Thor Einar om "To biskoper om Gabriel Scotts teologi" 1/2
- Ingjerd leste fra "Kilden" for 70 Arendalitter på Arendal bibliotek 30/1
- Interesserte lyrikkvenner i Lyrikkklubben i Mållaget i Kristiansand fikk hver 14. dag sin utvalgte dose Scott-lyrikk av Kirsten og Thor Einar gjennom hele vårsemesteret 2018

K&TE